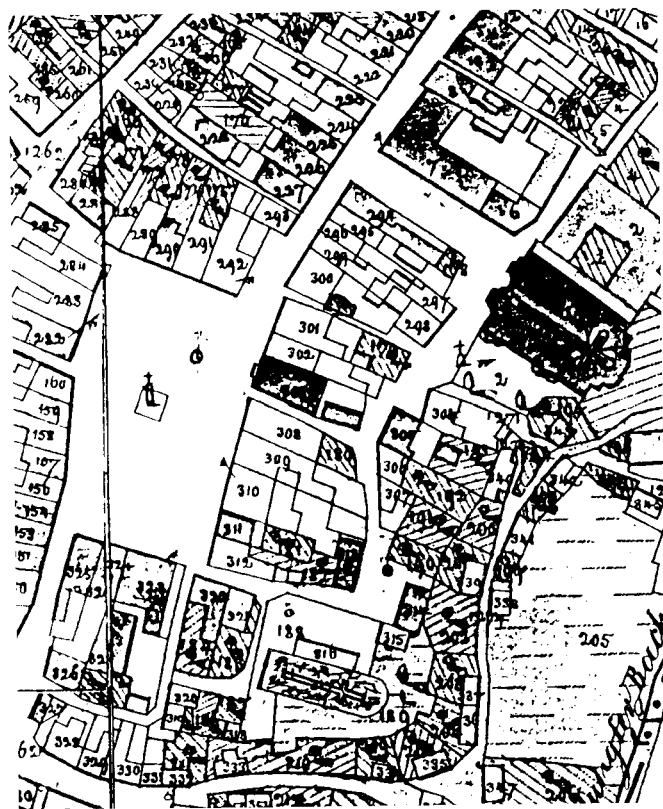

KOSTEL NAROZENÍ PANNY MARIE V JABLONNÉM V PODJEŠTĚDÍ

FRANTIŠEK GABRIEL, PETR MACEK, PAVEL ZAHRADNÍK

Při studiu hmotných pramenů severních Čech nás zajisté čekají ještě mnohá překvapení. Ke zcela mimořádným objevům v této neprávem opomíjené oblasti řadíme nález raně středověkých reliktních sakrálních staveb ve hmotě téměř zapomenutého kostela Narození Panny Marie v Jablonném v Podještědí (okr. Česká Lípa) na podzim roku 1992, když první středověké prvky byly nalezeny již v roce 1987.

Historickým jádrem města, dosud z větší části vymezeným hradební zdí, která respektuje terénní hranu ostrohu, prochází nepochybně v ose středověké cesty komunikace. Do města vstupuje po úzké šíji od severovýchodu, aby pozvolna změnila svůj směr a opustila jádro dochovanými zbytky městské brány, obracející se k jihu. Tato středověká cesta, dnes v jižním úseku města patrná pouze jako podružná ulička, dělí městiště na severozápadní a jihovýchodní část. Do první, větší, prostupuje od komunikace k severozápadu obdélné náměstí, druhá menší je vybavena dvěma kostely, klášterním sv. Vavřince a městským kostelem Na-

Obr. 1: Výřez z katastrálního plánu města Jablonného v Podještědí z roku 1843. Ruiny kostela v jihovýchodním nároží města.

Obr. 2: Celkový pohled s představenou západní barokní částí z let 1781-83 od F. Hegera. Přestavba na pivovar 1863. (Foto R. Kursy.)

rození Panny Marie, sloužícím později profánním účelům jako čp. 10.

Jablonné v Podještědí se v písemných pramenech objevuje poprvé v roce 1249, a to hned ve dvou listinách. Je to jednak darovací listina olomouckého biskupa Bruna ze Schaumburgu ve prospěch Havla z Lemberka, vydaná 22. února v Jablonném (in Gavela), kde tehdy biskup se svým dvorem přebýval¹⁾, jednak listina vydaná králem Václavem I. dne 22. září v Praze, kde je mezi svědky uveden Havel z Jablonného (Gallus de Yablonni).²⁾ Obě listiny tedy kromě Jablonného spojují i osoba Havla z Lemberka či z Jablonného, významného člena rodu Markvarticů, jenž patřil mezi blízké stoupence a rádce Václava I. a jenž je znám i jako manžel blahoslavené Zdislavy, jejíž ostatky dodnes spočívají v jablonském chrámu sv. Vavřince. Byl to právě

1) Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae IV.1, ed. J. Šebánek - S. Dušková, Praha 1962, č. 161, str. 264 - 265.

2) Tamtéž, č. 173, str. 283 - 284.

Havel z Lemberka, který vybudoval v blízkosti Jablonného hrad Lemberk, podle kterého se pak (počínaje rokem 1241) psal; přídomek „z Jablonného“ se v pramelech objevuje u Havla pouze jednou, totiž ve zmíněné listině z 22. září 1249. V celém okrsku kolem Lemberka a Jablonného se Havel výrazně účastnil kolonizačního ruchu, s nímž souviselo i založení města Jablonného.

Na rozdíl od většiny vsí na pozdějším lemberském panství je však Jablonné, jak tomu nasvědčuje jeho české jméno, zřejmě staršího původu. Na exponovaném místě, kde stará zemská záhošťská stezka, vedoucí z Moravy do Horní Lužice, přecházela horské rozvodí Ploučnice a Nisy, vzniklo asi již dříve jakési tržní středisko, ze kterého se v době Havlově vyvinulo nové město. Přímé písemné doklady pro existenci Jablonného jako města již ve 13. století sice nemáme, ale přesto můžeme Jablonné v polovině 13. století s jistotou označit za městskou obec. Potvrzuje to skutečnost, že zde Havel z Lemberka založil dominikánský klášter, tedy klášter typicky městského řádu. Tento klášter je v Jablonném bezpečně doložen roku 1252, kdy byly uděleny odpustky těm, kdož přispějí na jeho dostavbu.³⁾

Víme-li, že v polovině 13. století již existovala v Jablonném městská obec s dominikánským klášterem a kostelem, je nesporné, že tu již tehdy musel stát i farní kostel, i když ten máme doložen až o několik desetiletí později. Nejstarší výslovná zmínka o farním kostele v Jablonném se totiž nachází ve formuláři pražského biskupa Tobiáše z Bechyně, jenž byl biskupem v letech 1279 - 1296; nedatované listiny, v nichž je fara v Jablonném zmíněna, pak pocházejí, jak určil již J. B. Novák, z let 1279 - 1290. V prvé listině biskup Tobiáš dovoluje cisterciáckému klášteru v Mnichově Hradišti (tj. v dnešním Hradišti nad Jizerou), „aby farní kostel v Jablonném prostřednictvím bratří svého kláštera a řádu svobodně spravovali, učíce lid této farnosti slovem i příkladem, naslouchající zpovědím, rozhřešující i svazující a udělující v tomto kostele podle církevního ritu všechny svátosti, vyjímaje však pro zachování naší jurisdikce to, že ti bratři, kterým bude svěřena tato služba, budou mít s sebou vhodného světského kněze, který bude nám a místnímu arcijáhnovi odpovídat za zachování našich i jeho práv a bude ve vhodném šatu nosit nemocným řečené farnosti Nejsvětější svátost eucharistie.“⁴⁾ Současně vydal i opat kláštera v Mnichově Hradišti listinu, jíž se zavazoval biskupovi, „že spolu s našimi bratry, které tam pošleme, budeme mít vždy vhodného světského kněze“.⁵⁾

Další zmínka o farním kostele v Jablonném pochází až z roku 1352. V nejstarším rejstříku papežských desátků z tohoto roku je jablonský kostel uveden jako kostel děkanský, jenž platil desátek ve výši 15 gr. (tato

výše desátku zůstala nezměněna až do posledního rejstříku z doby kolem roku 1405), což byl druhý nejvyšší desátek (po desátku mimoňského kostela) ze všech 14 far jablonského děkanátu.⁶⁾ I tato skutečnost tedy potvrzuje významné postavení jablonského kostela mezi kostely celé oblasti.

O vztazích mezi mnichovohradištskými cisterciáky a farním kostelem v Jablonném podrobněji jedná listina arcibiskupa Jana Očka z Vlašimi z 31. července 1378. Arcibiskup v ní potvrzuje, že Zdislav z Lemberka a ze Zvířetic daroval kdysi patronátní právo jablonského farního kostela hradištskému klášteru, což také bylo za následujících předchůdců Očkových dodržováno, takže klášter prezentoval vždy do Jablonného duchovního správce (*perpetuus vicarius*); to potvrzují i listiny biskupů Tobiáše a Jana. Když pak byla jablonská fara jednou neobsazena, získal ji jakýsi kněz Mikuláš z Březnice proti vůli kláštera, s nímž vedl o faru dlouhý spor, který se dostal až před papeže Řehoře XI., jenž listinou z 1. února 1378 nařídil pražskému arcibiskupovi, aby věc prošetřil. Ten to učinil a nyní tedy prohlašuje, že vskutku „řečený kostel v Jablonném byl a jest *perpetua vicaria pro světského kněze, nám řádně prezentovaného, přičemž užítky z něj mají patřit klášteru a špitálu a bratři řečeného kláštera mohli a mohou v něm udělovat lidu církevní svátosti*“, a stanovuje, aby onen „*vicarius perpetuus světský kněz*“ byl pražským arcibiskupům vždy hradištským opatem prezentován a aby hradištský opat spolu s konventem tomuto duchovnímu správci v Jablonném „*i s bratry tam pobývajícími (cum fratribus ibidem degentibus)*“ poskytoval obživu a 4 kopy grošů pražských ročně na další potřeby.⁷⁾ Všechna další jmenování jablonských farářů až do roku 1422 se pak i nadále děla na základě prezentace hradištských opatů.⁸⁾

V předcházejícím textu jsme shrnuli všechny zprávy o jablonském farním kostele, jež pocházejí z doby předhusitské. Je z nich zřejmé, že někdy mezi lety 1279 a 1290 bylo patronátní právo ke kostelu darováno mnichovohradištskému klášteru a že tak učinil tehdejší držitel Jablonného Zdislav z Lemberka a ze Zvířetic, syn Havla z Lemberka a blahoslavené Zdislavy. Co ho vedlo k tomuto obdarování cisterciáckého kláštera v Hradišti, založeného ostatně zřejmě jeho předky, nedovedeme říci. Zdeněk Kalista se domnívá, že vysvětlením by mohla být blízkost Zdislavova nového sídla Zvířetic k hradištskému klášteru, či snad vzrůstající politická závažnost cisterciáckých klášterů v té době.⁹⁾

6) *Registra decimarum papalium*, ed. W. W. Tomek, Praha 1873, str. 83.

7) *Libri erectionum* 2, ed. C. Borový, Praha 1878, č. 279, str. 152 až 154.

8) *Libri confirmationum* III.-IV., ed. J. Emler, Praha 1879, str. 99; V. 2, ed. F. A. Tingl, Praha 1866, str. 185, 216; VII., ed. J. Emler, Praha 1886, str. 132, 273; VIII.-X., ed. J. Emler, Praha 1889, str. 25, 185.

9) Z. Kalista, *Blahoslavená Zdislava z Lemberka*, Praha 1991, str. 307 až 308.

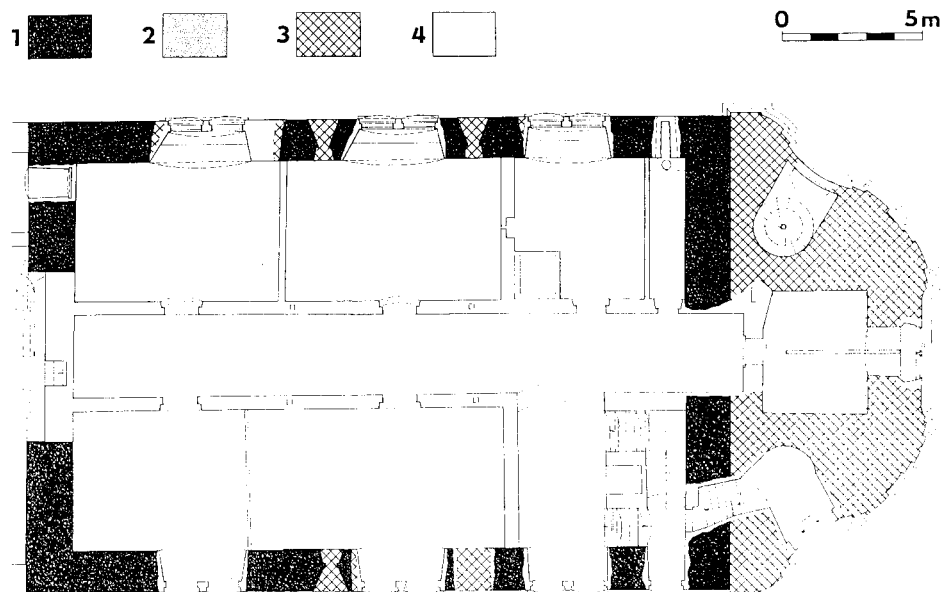
3) Tamtéž, č. 251, str. 428 - 429.

4) Formulář biskupa Tobiáše z Bechyně, ed. J. B. Novák, Praha 1903, č. 142, str. 112.

5) Tamtéž, č. 143, str. 113.

Jak však z listin ve formu-
láři Tobiáše z Bechyně jasně
vyplývá, nemělo jít o pouhé da-
rování patronátního práva jab-
lonského kostela. Při kostele
mělo nepochybně také žít ně-
kolik hradištských cisterciáků
(mluví se o bratřích, kteří bu-
dou působit v jablonské far-
nosti spolu se světským kně-
zem, kterého budou mít mezi
sebou, či o bratřích, „*které tam
pošleme*“), takže na místě měl
vzniknout jakýsi klášterec či
probošství, podřízené ovšem
Mnichovu Hradišti. Listina
Jana Očka z Vlašimi z roku
1378 se sice zabývá jenom oso-
bou onoho světského kněze,
ale i v ní je zmínka o „*bratřích
tam (tj. v Jablonném) pohybují-
cích*“, ze které vyplývá, že i tentokrát se počítalo s cis-
terciáky přebývajících v Jablonném. Jablonné by tedy
v předhusitské době mělo jak dominikánský klášter, tak
i jakýsi cisterciácký klášterec.

V dosavadní literatuře věnoval pozornost tomuto
cisterciáckému probošství ve větší míře J. V. Šimák,
který se však pokoušel dokázat neudržitelnou tezi, že
v Jablonném v době předhusitské dominikánský kláš-
ter vůbec neexistoval, nýbrž že zde bylo pouze ono cis-
terciácké probošství, o kterém na podporu tohoto své-
ho tvrzení snesl zprávy povětšinou mylně interpretova-
né, ne-li přímo vymyšlené, až je to u historika tak zná-
mého jména s podivem. Tak veškeré jím uvedené zprá-
vy z ereckních knih z let 1402, 1410, 1411 a 1415, jež
se měly vztahovat na cisterciácké probošství¹⁰⁾, se tý-
kají, jak je to v nich také výslovně uvedeno, „*konventu
bratří kazatelů v Jablonném*“, tedy kláštera dominikán-
ského, jehož existenci v této době zde Šimák popíral.¹¹⁾
V zápise ze soudních akt pražské arcidiecéze z roku
1397 pak není, jak Šimák tvrdil¹²⁾, žádná zmínka o tom,
že by hradištský řeholník Václav Koza byl jablonským
proboštem, ba výraz probošt se tu vůbec nevyskytuje.¹³⁾
Šimákova tvrzení o jablonském cisterciáckém probošt-
ství, rozesetá porůznu v jeho citované knize,¹⁴⁾ je tedy

Obr. 3: Půdorys stávajícího 3. podlaží bývalého kostela s jednotlivými stavebními fázemi. 1 - raně
gotická, 2 - pozdně gotická, 3 - barokní, 4 - 19. století a mladší. (Křesha B. Knižetová, L. Kracíková.)

nutno ve větší části odmítnout, přesto však zůstává fak-
tem, že výše citované listiny z let 1279 až 1290 a 1378
jakousi družinu cisterciáků přebývajících v Jablonném
předpokládají (i když výrazu „*probošství*“ není ani zde,
ani v jiných pramenech použito), ačkoli ani v listině
z roku 1378, neřku-li v listinách předešlých, není zřej-
mé, jde-li o vskutku již existující komunitu, či pouze
o komunitu, s jejímž zřízením se počítá (pravděpodob-
nější se ovšem k roku 1378 zdá prvá eventualita).

Konec těmto vztahům jablonského farního kostela
k hradištskému klášteru učinily husitské války. Husi-
té ohrožovali Jablonné i jeho okolí již v první polovině
dvacátých let 15. století, ale vypálili je zřejmě až roku
1425 či 1426.¹⁵⁾ Tehdy asi utrpěl i farní kostel škody,
jež mohly být ještě znásobeny v následujících letech za
dalších tažení husitských vojsk. Pro dějiny farního kos-
tela je důležitý list z 8. srpna 1457, v němž Jablonští
oznamují měšťanům zhořeleckým, že když „*v uplynu-
lých letech byly zlými nevěřícími lidmi v Čechách a bo-
hužel i jinde zničeny, vypáleny a znesvěceny kláštery
i kostely, byl mezi nimi také náš kostel, který tak stál
po více let; my jsme se ho nyní opět jali opravovat a sta-
vět, a bude-li to vůle Boží, dáme jej za tři týdny vysvě-
tit ke cti Boha Všemohoucího a svatého Kříže, jehož cti
byl zasvěcen i předtím*“.¹⁶⁾ Již Josef Bergl upozornil na
skutečnost, že ke znovuvysvěcení kostela mělo dojít tři
týdny po 18. srpnu, tedy 8. září, tj. na svátek Naroze-
ní Panny Marie. O tomto svátku se konávala jablonská
pouť a zasvěcení kostela bylo poté nepochybně z toho-
to důvodu přeneseno z původního sv. Kříže právě na

10) J. V. Šimák, *Dějinné paměti okresu mnichovohradištského I.*,
Mnichovo Hradiště 1917, str. 98.

11) Archiv Pražského hradu, Archiv pražské metropolitní kapituly,
Cod. III.7, fol. E 3v; Cod. III.5 B, fol. 115v - 116r, 125v - 126r;
Cod. III.9, fol. 110v - 111r. Tétož kláštera se jistě týká i zápis
v deskách zemských z roku 1409 i další, Šimákem neuváděný zá-
pis v týchž deskách z roku 1418 (Pozůstatky desk zemských krá-
lovství Českého r. 1541 pohořelých II., ed. J. Emler, Praha 1872,
str. 58 - 59. 141).

12) J. V. Šimák, op. cit., str. 47.

13) Soudní akta konsistoře pražské III., ed. F. Tadra, Praha 1896,
str. 284.

14) J. V. Šimák, op. cit., str. 32 - 33, 47 - 48, 50, 98.

15) Tamtéž, str. 139 - 140.

16) J. Bergl, Ein Beitrag zur Kirchengeschichte Gabels, Mitteilun-
gen des Nordböhmischen Exkursions-Klubs 27, 1904, str. 261
až 262; F. Runge, Der ursprüngliche Name der Deutsch-Gabler
Stadtkirche, in: Deutsch-Gabel in tausendjähriger Vergangen-
heit, Jablonné v Podještědí 1926, str. 53.

Narození Panny Marie;¹⁷⁾ toto zasvěcení pak kostel nesl až do svého zániku.¹⁸⁾ Tolik historie středověké etapy stavby.

Jádrem orientovaného městského kostela Nanebevzetí Panny Marie tvoří obdélná loď o vnějším půdorysu 25,4 x 16,4 m. Její výška 12,6 m je výsledkem pozdně barokní přestavby. Ještě mladší přepatrování interiéru do tří podlaží s mírně zahlobeným přízemím završilo pořízení krovu sedlové střechy. Po něm již následovalo pouze dispoziční rozvržení pater. Pozdně barokní stavební aktivita dala západnímu průčelí novou podobu, které dominuje sedmipodlažní věž, využívající ve spodní části starší zdivo jádra. Na východní straně objektu tvoří závěr podsklepená průmyslová přístavba, která odstranila presbytář, takže jeho dispoziční a dimenze dnes nelze určit ani archeologickým výzkumem. Z uvedeného stavebního konglomerátu si nejdříve povšimneme středověkých etap.

Dochované obvodové zdivo lodě kostela, zbudované z lámaného a pomocí drobných vložek horizontálně rovinaného pískovce na hrubou maltu s kusy vápna, vymezuje plochu 24,40 m x 16,50 m. Její výška bez

střechy přesahovala 10,50 m. Pro polovinu 13. století, kdy kostel, jak dále ukážeme, vznikl, je takto dimenzovaná stavba mimořádným podnikem, předpokládajícím jak existenci významného sídliště v okolí, tak i bohatého donátora. Monumentálně působící hmotou lodě prostupovaly v horní části pravého a levého bočního průčelí okenní otvory, hlavní západní průčelí ukrývá pozdně barokní přestavba.

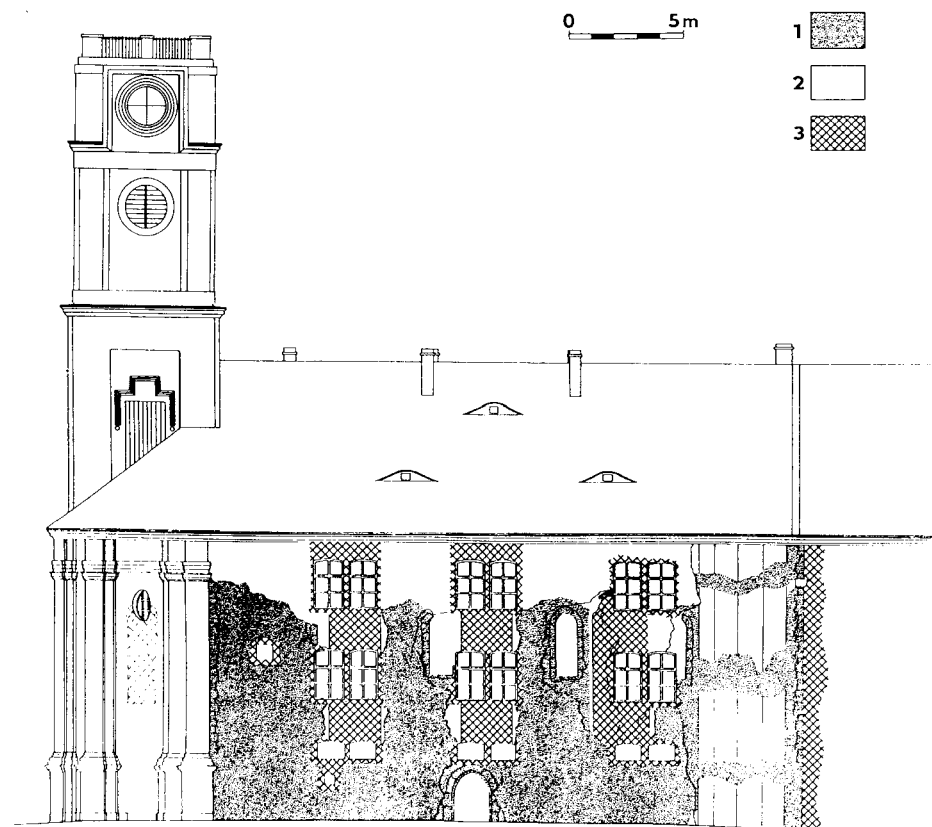
Pravým (jižním) průčelím, které vymezují nároží zpevněná pískovcovými armaturami pojednanými stejně jako obezdívka oken, prostupují čtyři okenní osy, rytmicky rozvržené po 5 m (s tolerancí $\pm 0,50$ m). Okenní otvory o výšce 2,75 m a šířce 1,00 m, s bankálem mezi 5 - 6 m nad současným terénem, zakončuje plný oblouk. Jak ukázala sondáž, jsou obezděny pískovcem, pečlivě osekaným na vnějších stranách, zatímco boční vazné plochy zůstaly v neopracované podobě, takže jejich spojení s lomovým zdívem je nepravidelné. Kvádry obezdívky prostupují šířkou zdiva nebo jsou sesazeny pečlivě srovnanými styčnými stěnami. Vytvářejí špalety, které se sbíhají do 0,33 m širokého otvoru, tedy jedné třetiny vnější šíře. Stejně pojednané oblouky snižují světlý rozměr okna o 0,33 m, stejně jako sešikmený bankál, pečlivě vysekaný v obezdívce, která se v tomto případě uplatňuje na průčelí užšími plochami než ostatní kvádry. V přízemí tohoto průčelí odhalila sonda rovněž boční portál, umístěný mimo osy patra. Ostění portálu s lomeným obloukem je vysekáno v pískovcových kvádrech s pečlivě zpracovaným povrchem,

a to včetně vazných stran kvádrů, osazených od patky oblouku. Spodní kvádry portálu vstupují v lici hlouběji do zdiva a váží se s ním neopracovanou plochou. Styčné spáry mezi kvádry jsou díky pečlivému opracování stěn velmi úzké a pečlivě zaplněné jemnou maltou, na povrchu utaženou. Prostá profilace, sestavená z výžlabku mezi dvěma drobnými ústupky, obíhá celý portál s tím, že jeho spodní partie zůstává dosud ukryta pod zemí. Povrchová úprava průčelí v této etapě zjištěna nebyla.

Na levém (severním) průčelí zachytil průzkum v první stavební etapě dvě fáze. První, v principu shodná s pravým průčelím, je dochována pouze fragmentárně. Okenní otvory, na této straně o rozměrech 3,10 m výšky a 1,10 m šířky, zjistila sondáž pouze ve dvou osách, první a třetí zprava.

17) J. Bergl, op. cit., str. 261 - 262.

18) K roku 1468 se vztahuje zpráva o tom, že při vpádu Žitavských se měšťané uchýlili do kostela a na hřbitov, jenž se kolem něj rozkládal, a zde se bránili před obléhateli (V. Pinkava, *Geschichte der Stadt Gabel und des Schlosses Lämberg in Böhmen*, Jablonné v Podještědí 1897, str. 14; D. Koch, *Heimatkunde der Gerichtsbezirke Deutsch-Gabel und Zwickau i. B.*, Jablonné v Podještědí 1924, str. 60).

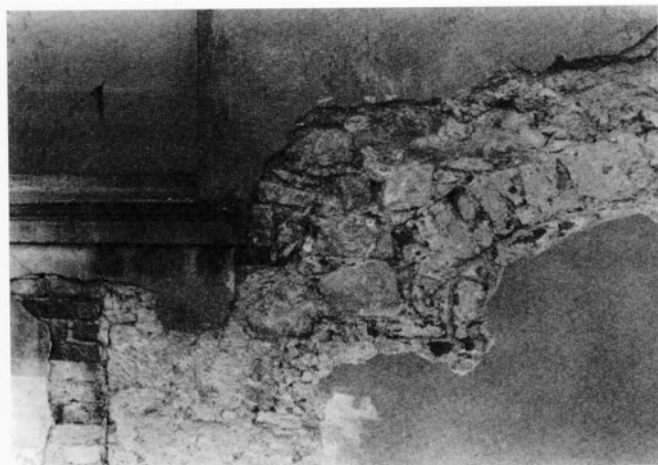
Obr. 4: Jižní průčelí kostela se stavebními fázemi: 1 - raně gotická, 2 - barokní, 3 - 19. století a mladší. (Kresba B. Knížetová, L. Kracíková.)

Ve druhé ose zprava se uplatnila úprava druhé stavební fáze, okno ve čtvrté ose zaniklo beze stop. V přízemí se nepodařilo zjistit žádný otvor, nelze jej však s konečnou platností vyloučit, neboť narušení původního zdiva mladšími vraty zabírá značně velkou plochu a sondáž v okolním zdivu nebyla z technických důvodů zatím možná.

Z druhé stavební fáze zachytil průzkum přebourání okna v druhé ose zprava a úpravu povrchu zdiva. Z uvedeného okenního otvoru odstranila přestavba obezdívku z pískovcových kvádrů a nahradila ji plentou, tvořící přímé špalety. Otvor zakončuje segment vyklenutý z cihel. Lomové zdivo kryla po této úpravě hrubší nahazovaná omítka s kusy vápna, upravená na povrchu hrubým stahováním lžící. Pouze podél nově upraveného okenního otvoru byla utažením zpracována do hladké 0,26 m široké pasparty, zabíhající do špalety. S tímto pojetím se autor opravy vyrovnával nejspíše i u zbylých oken, obezděných pískovcovými kvádry. Bez ohledu na pečlivě zarovnané lícové strany, překryla obezdívku hrubým stahováním pojednaná omítka, vyhlazená opět pouze v paspartě, vytrácející se však pozvolna na líci kvádrů. V této podobě se s úpravou setkáváme na levé straně zcela dochovaného okna ve třetí ose zprava. Na pravé straně tohoto okna a re-

Obr. 5: Boční severní průčelí se středověkým oknem v druhé ose (1) a v pozdní gotice upraveným oknem v první ose (2). (Foto R. Kursa.)

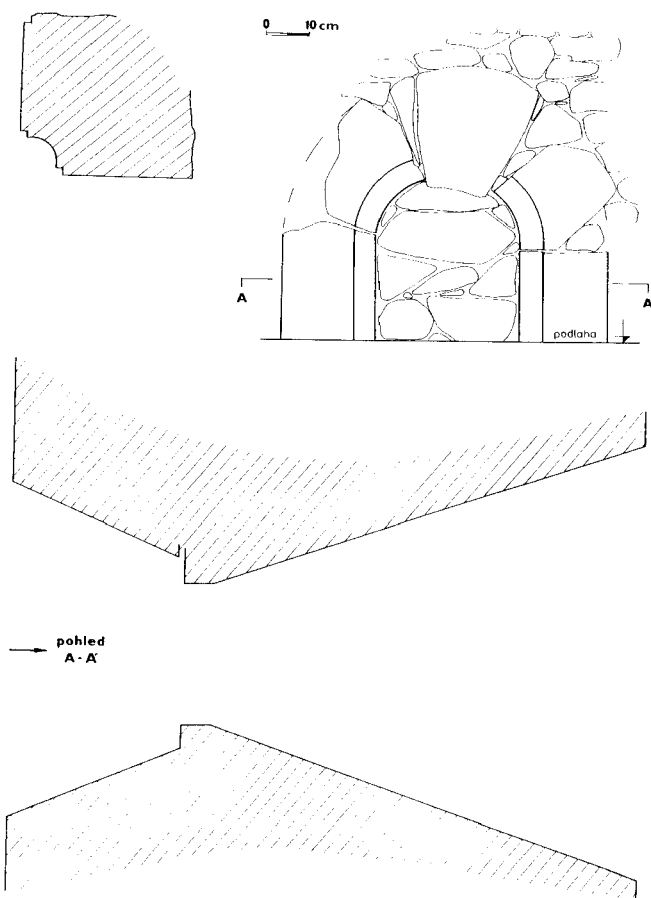

Obr. 6: Detail pozdně gotické úpravy okna severního průčelí. (Foto R. Kursa.)

liktu pravé strany okna v první ose zprava se omítka nedochovala.

K rekonstrukci hlavního průčelí přispívá primitivní plán z doby před pozdně barokní rekonstrukcí, vyznačující v ose lodi dveřní otvor a ve dvou osách okna, situovaná ve stejné výškové úrovni jako na levém, rovněž zobrazeném průčelí. Ačkoliv k vypovídací hodnotě plánu máme určité výhrady, neboť počet, rozmístění a podoba oken levého průčelí se výrazně liší od skutečnosti, ať již proto, že autor plán zcela nezvládl, nebo proto, že je zde projektována úprava, k jejíž realizaci nakonec nedošlo, je umístění hlavního vchodu velmi pravděpodobné. Jeho podobu z plánu určit nemůžeme, nelze však vyloučit, že právě z hlavního portálu pocházejí architektonické prvky s prutem kruhového profilu, nalezené v barokní zazdívice.

V interiéru zjistily sondy vnitřní podobu oken. V levé obvodové zdi odkryla sonda sešikmený bankál okna první stavební fáze, provedený v pískovci se stejnou pečlivostí, s jakou se setkáváme na vnějším průčelí. Šikmina prostupuje dvěma kvádry, osazenými neu-

Obr. 7: Okno již. průčelí (3. osa zleva) - řez, pohled z interiéru. Nahoře profilace ostění bočního portálu. (Kresba B. Knížetová, L. Kracíková.)

pravenou vaznou stěnou do lomového zdiva z drobných pískovcových kamenů, které spojuje hrubá malta, hrubě roztíraná od spár po nerovném povrchu kamenných lící. Vzniklý nerovný povrch asi kryla interiérová omítka odstraněná na většině míst i s lící zdiva při různých stavebních úpravách. Dnes ji nahrazuje jemná bílá vápenná omítka z druhé poloviny 19. století, která překrývá i zazdívkou okenního otvoru ze smíšeného zdiva, v lici však rovnaného důsledně z cihel.

Sonda v pravé obvodové zdi odkryla v lici porušený oblouk původního okna. Jeho středový klenák, částečně ulámaný a v důsledku toho pokleslý, má narušenou profilaci. Představu o ní dávají ostatní pískovcové kvádry s pečlivě opracovaným povrchem. Okna se do interiéru otevírala 0,77 m širokým záklenkem se špaletami, sbíhajícími se v hloubce 0,40 m na šíři 0,44 m, kterou prostupuje 0,07 m hluboký otvor okna, přecházející na vnější straně přímo v rozevřené špalety. Pískovcové kvádry, pečlivě opracované na všech stranách s výjimkou, jak ukazuje otisk v dochovaném zdivu, svislých vazných, jsou menší než síla zdi. Jejich sesazení probíhá bez ohledu na místo, takže v některých byl vysekán profil té, v jiných jiné části okenního otvoru. Okolní lomové zdivo z drobných pískovcových kamenů zděných na hrubou maltu s kusy vápna nese nad vylomenými kvádry ostění stopy po rovnání do horizontální technologické spáry. V dolní partii měla sonda zachytit bankál tohoto okna. Opravy a vyzdívký v těchto místech to však ne-

umožnily. Obdobně narušenou situaci zjistila i další sonda u sousedního okna vzadu, kde sice pískovcový bankál zjistila v řezu směrem k průčelí lodě, do interiéru jej však překrývá cihlová plenta.

Další sonda odkryla vrchol lomeného vítězného oblouku na východní straně do presbytáře. Na kvádry, pečlivě přisekané ze všech stran včetně vazné, dosedají další pečlivě opracované pískovce, rovnané nad obloukem do samonosné klenby. Jednotlivé segmenty ostění mají druhotně porušené nároží, takže jeho původní vzhled nemůžeme určit. Úpravu kvádrů, obracející se do lodě, narušil požár tak, že přepálený pískovec odpadl. Vítězný oblouk byl asi pojednaný prostě bez profilace. Sestával z pečlivě opracovaných kvádrů, osazených do podobně pojednaného okolního zdiva. Jeho výška souvisí s otázkou podlahy kostela. Podle portálu v pravém průčelí jí odpovídá současná podlaha přízemí, podle podezdívky vítězného oblouku ležela asi o 4,00 m výše. Tuto nesrovnalost lze vysvětlit jednak přebouráním dolní části vítězného oblouku, jednak zvýšením podlahy presbytáře, pod kterou by bylo možné předpokládat kryptu, o jejímž schodišti hovoří účet z roku 1754. Z podobného pramene se dozvídáme k roku 1752 o existenci pilíře za lavicemi radních. Tyto lavice bývaly situovány v presbytáři, či v popředí lodě, takže zmiňovaný pilíř mohl stát i volně za nimi. Zpráva nás tedy může informovat o případném rozdělení prostoru do několika lodí, což je ostatně s ohledem na jeho značné rozměry pravděpodobné, ačkoliv průzkum k této otázce žádné poznatky prozatím nepřinesl.

Poslední otázkou, na kterou neznáme odpověď, je dispozice a rozměry presbytáře. Jeho maximální délku determinuje průběh hradby na 24 m. Ve skutečnosti ovšem byla nepochybně kratší již s ohledem na šířku, která se podle rozpětí vítězného oblouku a síly zdiva lodi pohybovala kolem 10 m. S ohledem na nové podsklepení celého prostoru východně od lodě neposkytne požadované informace ani archeologický výzkum. Jediným pramenem zůstává zachycení kostela na obraze obléhání Jablonného roku 1757, který v pohledu od jihovýchodu věrně znázorňuje loď, polygonální, nejspíše osmibokou věž, prostupující do presbytáře v místech, kde se stýká s lodí. Protáhlý pravoúhlý presbytář se otevírá k jihu dvěma okny a jedněmi dveřmi. Bohužel, věrohodnost vyobrazení této partie asi nebudeme již nikdy moci ověřit. Je-li však správné, pak věž, která se dotýká pravého nároží lodě vzadu, byla ke kostelu přiložena někdy později, jak naznačuje pečlivě armovaná část nároží. Není vyloučeno ani to, že stávající barokní plenty v těchto místech souvisejí právě s jizvami po zavázání tělesa věže.

Datování vzniku nejstarší stavby se opírá jak o vlastní architekturu, tak i o písemné prameny. Ty však o jejím založení přímo nehovoří. Setkáváme se s ní až v listině, datované mezi roky 1279 - 1290, ve které je řešena vazba mezi institucí plebána a mnichovohradištskými cisterciáky, kterým přenechal podací právo Zdi-

slav z Lemberka a Zvířetic, jak se dozvídáme ovšem až z dokumentu, hlásícího se k roku 1378. Vazba na cisterciáky je v daném prostředí poněkud zvláštní, uvědomíme-li si, že ve městě působil od první poloviny 13. století dominikánský řád. Kostel, jak se dozvídáme ze zprávy k roku 1457, zasvěcený sv. Kříži, vznikl tedy dle písemných pramenů někdy před poslední čtvrtinou 13. století na majetku leberské větve Markvarticů, známé svou nadační štedrostí, která byla pro tak mimořádně dimenzovanou stavbu nutným předpokladem. Současně podtrhuje význam města, nepřímo doloženého již usazením městského řádu dominikánů.

Relativně velké množství architektonických prvků v reliktech vzbuzuje zdání snadného upřesnění datace vzniku stavby. Poměrně jednoduché či neprofilované tektonické prvky však příliš datování neupřesňují. Technika osazení ukazuje pouze rámcově na přelom románského a gotického slohu, kdy se vedle tradiční románské technologie uplatňoval i stavební postup gotický, mající vedle tradiční podoby i podobu progresivní. V našem případě se setkávají všechny tyto technologie na jedné stavbě. Románský přístup prezentuje řešení oblouku vstupu pravého průčelí, kde jsou přisekané vazné hrany osazeny do lomového zdiva, či zavázání vítězného oblouku do zdiva z pravidelných kvádrů. Stejnou technologii shledáváme v nedávno objevené johanitské komendě v Českém Dubu či ve zbytcích mnichovohradištského cisterciáckého kláštera. S oběma stavbami, datovanými do poloviny 13. století, spojuje kostel v Jablonném i rustikální pojednání vítězného oblouku a vcelku ještě románské tvarosloví oken. Zdá se, jsou-li ovšem tyto znaky natolik specifické, aby mohly k danému závěru posloužit, že uvedené stavby náleží k jednomu okruhu raně gotické architektury. Mnoho k datování nenapoví ani profilace vstupního portálu, pro kterou nacházíme analogii v kostele Věch svatých v Litoměřicích, kde náleží stavbě řazené do druhé poloviny 13. století. Ojedinelost portálu však nedovoluje sledovat jeho vývojový počátek ani závěr, takže výskyt tohoto prvku v našem objektu pouze neodporuje naznačenému datování. Podobně k datování přispívají i profilace, získané v barokní zazdínce, které připouštějí různé rekonstrukce portálu, kterému patřily. Shrneme-li tedy naše poznatky o datování, náleží nejstarší zjištěná fáze farního kostela v Jablonném do období od sklonku druhé čtvrtiny 13. století až do třetí třetiny 13. století s tím, že doba kolem poloviny tohoto věku se jeví jako nejpravděpodobnější.

Ve své nejstarší podobě se kostel, snad s drobnými úpravami, dochoval do husitských válek, kdy se, poškozen válečnými událostmi, dočkal v roce 1457 rekonstrukce. Do ní počítáme přebourání okna na levém průčelí, které v omítce napodobuje úpravu oken starších. Kostel získal i novou fasádu v podobě hrubší nahazované omítky, stahované na povrchu hranou lžice. Otvory lemovala utahovaná pasparta, přesahující přes kamenná ostění. Jinak se ovšem vzhled kostela asi při-

Obr. 8: Vstupní portál jižního bočního průčelí.
(Foto R. Kursa.)

liš nezměnil s výjimkou přístavby věže k presbyteriu. Věž však byla v 18. století odbourána, a její datování proto není možné. Vzniknout mohla při uváděné adaptaci v polovině 15. století, polygonální zakončení však odpovídá i typickým renesančním věžím následujícího století.

Od 16. století až do doby, kdy panství získali Pachtové z Rájova, existuje jen málo zpráv o kostele.¹⁹⁾ Prvým příslušníkem tohoto rodu, kterému patřilo Jablonné, byl hrabě Jan Jáchym, jenž byl zdejší vrchností od roku 1718 až do své smrti roku 1742. Z jeho doby pochází nedatovaný plán kostela, na němž je zakreslen půdorys lodi (tedy bez presbytáře i věže a předsíně) spolu s nárysy čelní a podélné lodi. Již zmiňovaný jednoduchý plán, jehož autor není znám, se dochoval mezi spisy týkajícími se pozdější přestavby kostela v letech 1781 - 1785 a je doplněn popisky pocházejícími zřejmě z doby někdy kolem roku 1769; z této doby totiž pochází i zpráva nejmenovaného pachtovského stavitele hraběti Františku Josefovi, synovi Jana Jáchyma, v níž autor píše, že „posílá plán prostředku kostela, který zůstal po zesnulém hraběti, pro udělání rákosového stropu, pokud to půjde tak, jak je zakresleno“²⁰⁾, což sledo-

19) Tak v letech 1678 - 1687 byly do kostela pořizovány nové zvony viz Státní ústřední archiv (dále SÚA), Řádový archiv (dále ŘA) Dominikáni Praha, inv. č. 224, kart. 138.

20) SÚA, ŘA Dominikáni Praha, inv. č. 225, kart. 138.

vanému plánu plně odpovídá.

Po smrti Jana Jáchyma hraběte Pachtu zdědil panství roku 1742 jeho syn František Josef, jemuž patřilo přes půl století, totiž až do jeho smrti v roce 1799. I za něj docházelo v prvních letech jen k menším pracím na kostele a na jeho zařízení. Na přelomu padesátých a šedesátých let 18. století byla nejdůležitější stavební prací na jablonském panství stavba zámku Nového Falkenburku na okraji Jablonného. Současně s touto stavbou zámku měl však být přestavěn i jablonský farní kostel či alespoň jeho věž. Úřední zpráva, zaslaná hraběti 10. března 1756, totiž uvádí, že minulou neděli jablonský farář „oznámil veřejně z kazatelny zprávu o tom, že bylo milostivě rozhodnuto přikročit ke stavbě kostela (*Kirchen-Bau*), a to k co nejrychlejšímu zabezpečení věže“, a vyzval farníky, aby se postarali o dovoz materiálu, což tito ochotně přislíbili. V následující úřední zprávě ze 4. května 1756 se jen stručně píše, že farníci začnou po ukončení jarní setby vozit slíbené kvádry, a další úřední zprávy z let 1756 a 1757 se již bohužel nedochovaly,²¹⁾ takže nic bližšího o této zamýšlené (snad i uskutečněné?) stavbě nedovedeme říci.²²⁾ Zhruba ze stejné doby pochází i nejstarší ikonografický doklad podoby jablonského farního kostela - je jím obraz, znázorňující obléhání Jablonného císařskými vojsky v červenci 1757.²³⁾ Roku 1758 či 1759 pak zasáhl kostel blesk, který „zničil krov, vnitřní strop, varhany a jiné části“; neprodleně poté byly provedeny potřebné opravy.²⁴⁾

V souvislosti s projektovanými i provedenými stavebními pracemi na kostele i kostelní věži (ostatně i na zámku Novém Falkenburku) v Jablonném ve druhé polovině padesátých let 18. století se naskytá otázka, kdo byl pachtovským stavitelem a kdo tedy projektoval i prováděl opravu jablonského kostela. V Zápisné knize pražských stavitelů, pocházející z roku 1803, je výslovně uvedeno, že to byl architekt Filip Heger, jenž „postavil na jablonském panství Františka hraběte Pachtu krásný zámek a oranžerii s jónskými urnami i s krásnou věží farního kostela ve městě“ a jenž také vystavěl „zámek rovněž na pachtovském panství Velké Bezno a v místě novou kostelní věž“.²⁵⁾ Jako další-

ho stavitele pracujícího pro hraběte Pachtu uvádí Zápisná kniha Jana Josefa Wircha, jenž „zcela přestavěl dům Františka Pachtu na Starém Městě“.²⁶⁾ Stavby v Jablonném tedy připisuje Zápisná kniha Filipu Hegerovi. V případě věže farního kostela jde ovšem o pozdější stavbu z let 1781 až 1785, kde je Heger vskutku doložen i v dochovaných účtech (viz níže). Nezdá se však, že by mohl i stavbu zámku (a tedy i zamýšlenou přestavbu kostela, resp. věže) provádět od samého začátku roku 1756, neboť Hegerovi tehdy bylo teprve 22 let.²⁷⁾ Odjinud však víme, že když se roku 1766 Filip Heger ucházel o místo stavitele na českých statcích bavorských vévodů, odvolával se již na svoji stavební činnost na pachtovských statcích Jablonné a Velký Valtinov.²⁸⁾ Víme rovněž, že v Jablonném se Filipu Hegerovi v červenci 1766 narodil syn, pozdější stavitel František Antonín Heger,²⁹⁾ a že roku 1768 se mu tam narodila dcera Anna (Johanna), která tam 6. června 1769 zemřela.³⁰⁾ Hegerův stálý pobyt v Jablonném ve druhé polovině šedesátých let je tedy nutno považovat za prokázaný; pro druhou polovinu padesátých let však podobný archivní doklad nemáme. Ve zmiňovaných úředních zprávách z let 1756 - 1763 není totiž jméno stavitelovo nikde uvedeno. Stejně zde není uvedeno ani jméno polírovo, jímž však v letech 1756 - 1758 nepochybně byl, jak vyplývá z jiných pramenů, Jan Josef Wirch; poté, kdy se roku 1758 stal zednickým mistrem, jej ve funkci políra vystřídal jeho bratr Matěj Wirch.³¹⁾

Jelikož se zřejmě stavební stav kostela i věže přes zamýšlené a zčásti i provedené opravy nijak podstatně nezlepšil, pomyslelo se na důkladnější opravu. 14. listopadu 1773 zaslal hrabě Pacht pražskému arcibiskupovi žádost jablonské obce, aby bylo ze solné po-

26) Tamtéž, str. 24.

27) H. Schmerber, *Prager Baukunst um 1780*, Štrasburk 1913, str. 29; viz již AMP, *Einschreib-Buch ...*, str. 29.

28) SÚA, Administrace toskánských statků - Ústřední správa, sign. 52/II.9.

29) P. Toman, *Nový slovník československých výtvarných umělců I*, Praha 1947, str. 312.

30) Státní oblastní archiv Litoměřice, Matriky, sign. L 52/A; sign. L 52/5, str. 62.

31) Ve zprávě ze 14. února 1758 se o polírovi píše, že požaduje svůj týdenní plat 4 zl. i pro dobu své několikátýdenní nepřítomnosti při stavbě zámku a že rovněž žádá, aby mu bylo zapláceno cestovné také ve výši 4 zl., i když za jeho nepřítomnosti dostával týdenní plat řádně jeho bratr. Hrabě Pacht nato odpověděl listem z 19. února, v němž rozhoduje, že polírovi žádná mzda za dobu jeho nepřítomnosti nepřísluší, ježto tentokrát stejně jako dříve odcestoval v záležitosti nikoli hraběcí, nýbrž své vlastní, totiž kvůli svému přijetí za mistra (tj. do zednického cechu); jeho bratrovi pak musí postačit obvyklá zednická mzda 2 zl. týdně, neboť dva políry zároveň hrabě platit nechce (SÚA, ŘA Dominikáni Praha, inv. č. 254, kart. 152). Z kostelních účtů pak víme, že roku 1756 byl v Jablonném činný jako zednický polír Jan Josef Wirch, jenž tehdy prováděl jakousi menší opravu na faře (OA Česká Lipa, FÚ Jablonné v P., kart. 12), zatímco v letech 1761 a 1762 je již jako polír (při menších pracích na faře a u špitálu) uváděn Matěj Wirch (tamtéž, kart. 13).

21) SÚA, ŘA Dominikáni Praha, inv. č. 254, kart. 152.

22) Snad s těmito pracemi souvisí i výše zmiňovaná nedatovaná zpráva nejmenovaného stavitele, týkající se rovněž zamýšlených prací na kostelní věži i na kostele.

23) Obraz je ze sbírky Okresního vlastivědného muzea v České Lípě (reprodukován v: *Deutsch-Gabel und Umgebung, Jablonné v Podještědí 1908*, mezi str. 12 a 13; *Deutsch-Gabel in tausendjähriger Vergangenheit, Jablonné v Podještědí 1926*, str. 59; Zdislava z Lemberka, *Česká Lipa s. d.*, obrazová příloha).

24) SÚA, ŘA Dominikáni Praha, inv. č. 225, kart. 138; viz též Okresní archiv (dále OA) Česká Lipa, Farní úřad (dále FÚ) Jablonné v P., kart. 13, o opravě varhan poškozených bleskem (k roku 1762). Roku 1765 byla pak u kostela postavena nová kostnice, jejíž stavba stála 663 zl. 7 kr. a prováděl ji zednický mistr Antonín Ringer (SÚA, ŘA Dominikáni Praha, inv. č. 224, kart. 138; OA Česká Lipa, FÚ Jablonné v P., kart. 13).

25) Archiv hlavního města Prahy (dále AMP), *Einschreib-Buch der königl. Stadt Prager Bau-Meister vom Jahre 1693*, str. 29.

kladny poskytnuto 3269 zl. 41 kr. „na opravu farního kostela a opravu věže“. ³²⁾ Arcibiskup odpověděl, že pro letošní rok je již čerpání ze solné pokladny uzavřeno, ale ujistil hraběte, že příští rok by bylo možno žádosti vyhovět. ³³⁾ Celá záležitost však byla opět odložena na další léta a požadovaný příspěvek ze solné pokladny získal hrabě až roku 1780, a to ve výši 3500 zl. ³⁴⁾

Se stavbou kostelní věže bylo pak započato 18. dubna 1781; o dva roky později, dne 12. srpna 1783, byla na nové „věži, postavené od základů“, umístěna makovice a následujícího dne byly na ní zavěšeny dva velké zvony. ³⁵⁾ Ze závěrečného vyúčtování stavebních prací se dovídáme, že na kostele a kostelní věži se pracovalo od roku 1781 do roku 1785; jelikož, jak víme, věž se stavěla v letech 1781 - 1783, v následujících dvou letech se zřejmě pracovalo na kostele. Celkové výdaje na stavbu činily značnou sumu 13 055 zl. 17 kr., z čehož 2858 zl. 15 kr. 3 pen. bylo vyplaceno zedníkům, 751 zl. 34 kr. 4 1/2 pen. tesařům a 720 zl. 14 kr. kameníkům. Jakožto stavitel je výslovně uveden Filip Heger, jenž roku 1782 obdržel 50 zl. „za půdorys zhotovený ke stavbě a za dozor při stavbě spolu s cestou, kterou sem vykonal z Prahy“, roku 1783 dostal jednak dodatečně 50 zl. za rok 1781, jednak 50 zl. za rok 1783 a navíc cestovné 5. zl. za cestu z Bezna do Jablonného a 8 zl. za cestu z Prahy do Jablonného, v roce 1784 obdržel už jen 5 zl. za cestu a roku 1785 není už v seznamu výdajů vůbec uveden, i když nelze vyloučit, že v letech 1784 a 1785 mohl být jeho plat zahrnut do celkových platů zedníků.

Z dalších položek uvedme jen štafíra, který v roce 1783 dostal za vyštafírování „vázy“ dobrým zlatem a světlou zelení 54 zl., za pozlacení kříže na věži 36 zl., za vyštafírování brunšvickou zelení a pozlacení hodin 100 zl., za natření střechy (jednou šedě s olověnou bělobou a dvakrát měděnkou i s obarvením říms krytých šindelem a plechem) 52 zl. a za dodání kytu 3 zl. 12 kr.; menší částku pak obdržel i roku 1784. ³⁶⁾ Při dokončování stavby o ní psal v květnu 1785 švábenický farář Zinke, že byla uskutečněna „výhradně z podnětu, podle vkusu a podle návodu nejjasnějšího pana patrona Františka Josefa hraběte Pachtů“ a že „žádný znalec (artis peritus), ať správce farnosti, ať účetní“, nebyl žádán o radu. ³⁷⁾

Dle pramenů tedy středověká stavba přečkala bez zásadnějších proměn až do poloviny 18. století, od kdy se i zde počala postupně prosazovat obdivuhodná stavební aktivita hrabat Pachtů z Rájova. Ke konci vlády Františka Josefa Pachtů († 1742) byly uskutečněny přípravy na modernizaci městského kostela (viz plán lodí

s navrženým novým jednotným zastropením), které však nebyly realizovány. Rovněž práce od roku 1756, již za Jana Jáchyma Pachtů, měly za cíl pouhou opravu stavby. Významné jsou ale z hlediska upřesnění vzájemných vztahů dvou předních pozdně barokních pražských architektů - Jana Josefa Wircha a Filipa Hegera.

Nejpozději roku 1773 pak bylo rozhodnuto o zásadní přestavbě kostela, který měl plně vyhovovat náročnému uměleckému i reprezentačnímu požadavkům hraběte. Filip Heger zde zcela nově řešil především vstupní západní průčelí se vtaženou štíhlou věží, které mělo vytvořit novou dominantu nejen kostela, ale současně jako určitá protiváha masivu klášterního kostela i celého města. Zde cítíme ambice vzdělaného stavebníka vyrovnávajícího se s již tehdy proslulou berkovskou stavbou dominikánského klášterního kostela.

Nové průčelí budované v letech 1781 - 83 bylo předloženo před středověkou západní fasádu. V půdorysu je dáno střední zapuštěnou štíhlou věží, která je k bočním průčelím středověké stavby připojena bloky obsahujícími původně točitá schodiště. Tato část má křivkový konvexně - konkávní půdorys. Samotná věž má pak nad korunní římsou všechny stěny konkávně prohnuté. V celku tedy kompozice vychází z tradiční vrcholně barokní skladby, pochopitelně dobově transformované. Pro F. Hegera je tento přístup ovlivněný dynamickou tvorbou ostatně typický. V podstatě shodný princip utváří zvlnění středního risalitu nedalekého pachtovského zámku Nového Falkenburku, případně i zvlnění bočních křídel v dalším pachtovském zámku v Bezně. Zajímavá je v tomto ohledu i výše uvedená zpráva o „váze“, jejíž umístění na jablonském kostele není zcela jasné. Dle Hegerem projektované věže kostela ve zmíněném Bezně, která je ukončena atypickým krytem s vrcholovou rokokovou vázou, však mohla být i věž v Jablonném ukončena obdobně. Horní podlaží věže však bylo bohužel zásadně přestavěno v minulém století.

Fasády nového průčelí jsou rytmizovány do tří polí vysokým řádem tvořeným sdruženými svazkovými toskánskými pilastry na vysokých soklech. Pilastry nesou průběžné kompletní kladí, které se nad nimi zalamuje. Zachován je vstupní osový portál, jehož pravouhlé, jemně profilované ostění je doplněno volutovým rozeklaným nástavcem v supraportě. Trojice zvlněných polí průčelí byla prolomena původně rozměrnými okny s méně obvyklým trojlaločným ukončením. Okna byla zazděna při přestavbě na pivovar. Střední pole je zvýrazněno nízkým segmentovým štítem navazujícím na korunní římsu. Štít tvoří základnu horních podlaží věže, členěné do dvou etáží. Nižší úroveň je členěna později upravovaným(?) lesenovým rámem, okna byla v 19. století pozměněna a opatřena gotizující pravouhle se zalamující římsou. Výrazně nižší zvonicové podlaží věže, oddělené od nižšího upravovanou římsou, je členěno podloženými lesenami odsazenými od nároží stejně jako v nižší úrovni. Okna ukončená půlkruhově byla později

32) SÚA, Archiv pražského arcibiskupství (dále APA) I., sign. A 39/12, fol. 96r.

33) SÚA, APA I., sign. A 11/13, fol. 411r - 411v.

34) SÚA, APA I., sign. A 12/16, fol. 387v - 388r; kart. 1507.

35) SÚA, ŘA Dominikáni Praha, inv. č. 224, kart. 138.

36) SÚA, ŘA Dominikáni Praha, inv. č. 225, kart. 138.

37) SÚA, APA I., kart. 1507.

změněna na kruhová. Korunní římsa se nedochovala, byla zničena při nástavbě posledního podlaží v rámci přestavby na pivovar. Zda na jejím místě bylo výše zmíněné ukončení s vrcholovou vázou zůstává pouhou spekulací.

Boční fasády středověké lodi byly rovněž zbarokizovány. Starší otvory byly vesměs zazděny a nově byly prolomeny trojice velkých, trojlaločně ukončených oken. Ze členění pilastry vysokého řádu, jejichž tvarosloví odpovídalo novému průčelí, zůstaly zachovány pouze úseky navazující na západní blok s věží, dále pak stopy sdružených pilastrů na podložce, které se dochovaly při jihovýchodním nároží kostelní lodi, v místech předpokládané starší věže, v době přestavby odbourané. Mezi okny, která nejsou rozmístěna zcela pravidelně, zřejmě již nebylo další plastické členění stěny. O členění nedochovaného presbytáře nejsme informováni, archivní zprávy však naznačují, že k jeho barokizaci vůbec nedošlo (viz níže).

O úpravách interiéru nejsme rovněž zpraveni a stavba sama neposkytuje žádné podstatnější informace. Jen se lze domnívat, že loď obdržela nové zastropení. Absence přípor vylučuje s ohledem na sílu obvodových zdí zděnou klenbu. Proto zde mohla být realizována falešná stlačená valená klenba, jak bylo zamýšleno již před polovinou století, či jednotně zastropený prostor dostal omítaný strop s výraznějšími fabiony. O případném členění stěn a předpokládané západní hudební kruchtě se rovněž nedochovaly prokazatelné stopy.

Hned po ukončení stavebních prací začala jednání, zda kostel má zůstat kostelem farním, či zda má být fara přenesena k dominikánskému kostelu sv. Vavřince. Vrchnost se již v lednu 1786 přiklání k tomu, aby se novým farním kostelem stal kostel dominikánský, „*který nejen pojme více lidí než farní kostel, nýbrž je také v dokonale dobrém stavu a nevyžaduje tak mnoho oprav jako farní kostel.*“ Zprávy o špatném stavu kostela se zdají být v protikladu s tím, že teprve předešlého roku byla dokončena nákladná přestavba kostela. Vysvětlení však nacházíme v listě hraběte Pachty z 12. května 1786, v němž hrabě píše, že nově postavil kostelní věž s velkými hodinami a zvony a rovněž postavil polovinu kostela, jelikož obojí hrozilo zřícením, že však ještě zbývá dostavět druhou polovinu kostela, což by stálo asi 1500 či 2000 zl. V době, kdy byl psán tento list, však již byla věc rozhodnuta - na základě dvorního dekretu z 21. března 1786 se novým jablonským farním kostelem stal kostel sv. Vavřince.³⁸⁾

O osudu jablonského farního kostela však rozhodla jiná událost. Dne 11. května 1788 totiž vypukl v Jablonném požár, při kterém bývalý farní kostel vyhořel.³⁹⁾ Obnoven již poté nebyl a zůstal nepoužívanou zříceni-

nou až do roku 1863. Trhovou smlouvou z 5. ledna toho roku koupilo zříceninu jablonské právovarečné měšťanstvo⁴⁰⁾ a přestavělo ji na pivovar,⁴¹⁾ jenž obdržel číslo popisné 10.

Přestavba měla opět zcela rozhodující podíl na výrazu objektu. Zachována zůstala pouze základní hmota daná kostelní lodí a vysokou západní věží. Přes utilitární přístup však kvality pozdně barokní stavby i snaha o minimalizaci nákladů sehrály své. Rozhodně z estetických důvodů bylo naštěstí ponecháno vstupní barokní průčelí, změněné pouze v několika detailech. Zmíněna již byla úprava trojlaločných oken a gotizující římsy věže, která byla s ohledem na vestavěné pivovarské zařízení zvýšena o patro a ukončena plošinou se zábradlím. Na rozdíl od západního průčelí byly boční fasády lodě zcela modernizovány a opatřeny segmentově sklenutými sdruženými okny ve třech osách zhruba v místech oken barokních. Nejvíce byl postižen presbytář. Jeho zřejmě nedobrý stav (viz nedokončená barokní přestavba) vyústil v demolici a následnou novostavbu nedodržující již původní hmotové vztahy, kde rušivě působí zejména zastřešení propojené s novým krovem nad lodí.

Do lodě byl v přízemí vložen prostor trojlodní sládovny sklenuté plackovými klenbami. Jejich tvar i členění nosných pilířů je značně archaické, v podstatě ještě pozdně barokní (!). Zajímavé až raritní je řešení nového hvozdu (sušárny) vložené do západní barokní věže. Technologické vybavení nasvědčuje, že zde byl zvolen tehdy progresivní provoz. V novostavbě na místě presbytáře vznikla nová varna a pod ní ležácké sklepy, zcela likvidující starší situaci.

V roce 1945 byl pivovar (pronajatý od roku 1927 právovarečnému měšťanstvu litoměřickému) konfiskován a vlastnické právo bylo poté převedeno na stát.⁴²⁾ Po druhé světové válce byla v budově umístěna škola.⁴³⁾ Tehdejší stavební úpravy jsou pouze lokálního charakteru. Po přesunutí výuky byl objekt využíván pouze částečně jako sklad a rychle chátral, až dospěl do dnešního havarijního stavu.

Současný stav bývalého městského kostela Narození P. Marie je nedůstojný a přímo protířečí nově zjištěným faktům. Raně středověká sakrální stavba ojedinělých dimenzí i typu přesahuje svým významem hranice regionu. Nutně si vyžaduje další podrobné zpracování zejména s ohledem na ostatní stavební aktivity Havla z Lemberka, případně činnost cisterciáckých hutí. Rovněž autorsky určená a do skupiny dalších pozdně barokních objektů zařaditelná přestavba má nepochybné kvality. Opomenout nelze ani význam stavby

38) SÚA, České gubernium - Publicum (dále ČG-Publ.), kart. 2794, sign. 146/74; viz též Biskupský archiv Litoměřice, Fary I., Jablonné v P.

39) SÚA, ČG - Publ., kart. 2794, sign. 146/74; SÚA, ŘA Dominikáni Praha, inv. č. 224, kart. 138.

40) Katastrální úřad Česká Lípa, Pozemkové knihy Jablonného v P., knihová vložka 10.

41) V. Pinkava, op. cit., str. 5; D. Koch, op. cit., str. 60.

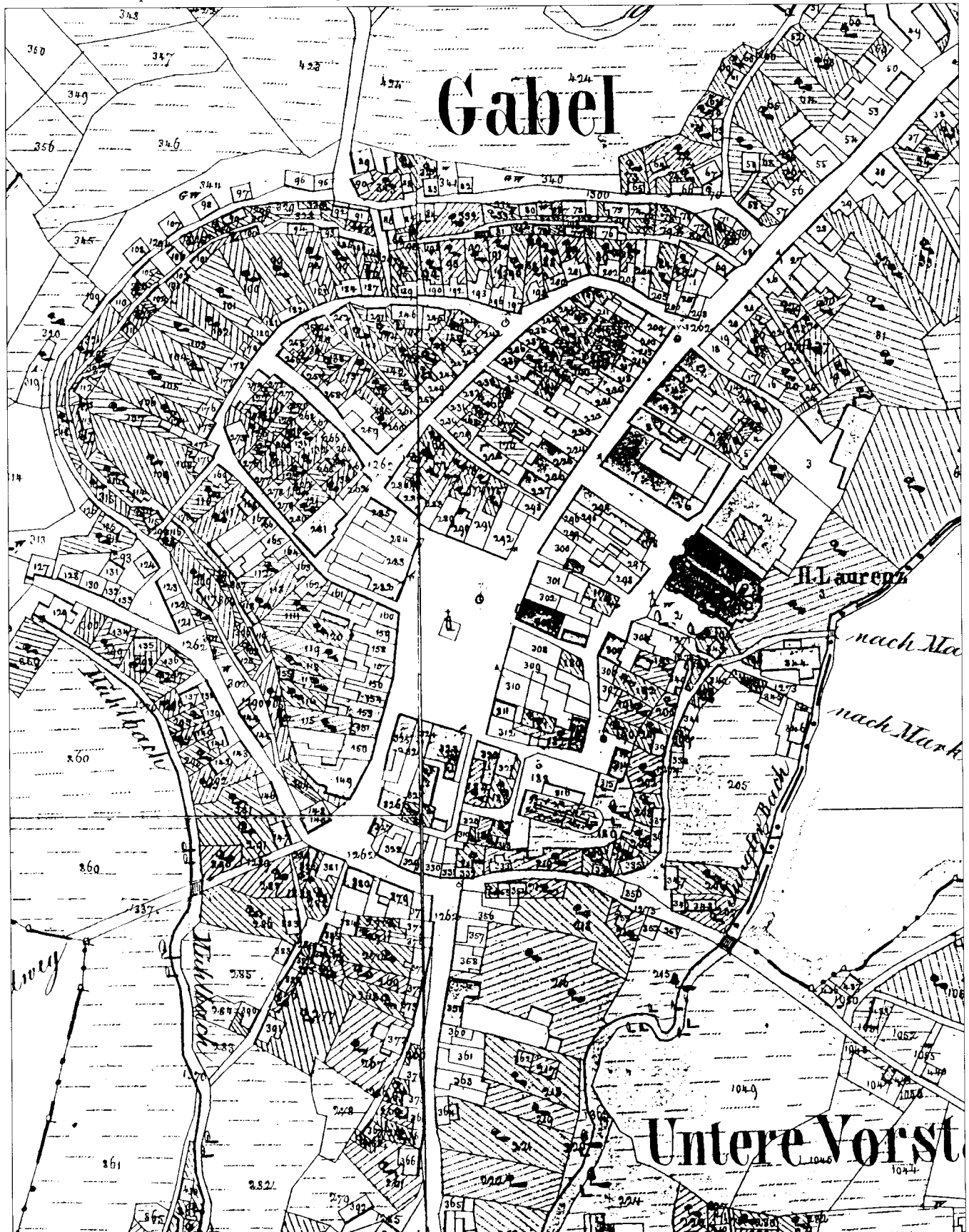
42) Viz pozn. 40.

43) SÚA, Státní památková správa, kart. 208; Umělecké památky Čech I, Praha 1977, str. 563.

v obraze města, kde bývalý kostel přes veškeré mladší zásahy vytváří protipól hlavní dominanty - Hildebrandtova klášterního kostela. Nutno jen věřit, že uvě-

domění si hodnot objektu se odrazí v brzkém zabezpečení stavby a následném adekvátním využití.

Obr. 9: Katastrální plán města Jablonného v Podještědí z roku 1843. Ruiny kostela v jihovýchodním nároží města.

ZUSAMMENFASSUNG

Eine von den bedeutenden Entdeckungen im nordböhmischem Gebiet ist der Fund des Sakralobjektes in Jablonné im Ještědgebiet (Bezirk Česká Lípa). Seine Reste wurden in fast vergessener Pfarrkirche der Geburt der Jungfrau Maria enthüllt, welche nach umfangreicher Barockumformung in ein Bierbräuhaus im vergangenen Jahrhundert umgebaut wurde.

Die Kirche befindet sich an der Südostecke der umgezäunten Stadt, in einer etwas abgesetzten Lage gegenüber dem Hauptplatz. Die Erforschung enthüllte ein ursprüngliches Schiff mit dem Grundrissaussmassen von 24,40 x 16,50 m, dessen Höhe bestimmt 10,50 m überstieg. Schon die gegebenen Ausmasse bestätigen einen ungewöhnlichen Bauanfang verbunden mit Gewissheit an eine bedeutendere Siedlung in der Umgebung. Von den mittelalterlichen Elementen wurden viele Einzelheiten in beiden Seitenfassaden des orientierten Baues gefunden. Die Südfassade durchbrachen vier Fenster noch romanischer Form mit halbkreisförmigem Bogen.

Im Erdgeschoss wurde ein seitliches Eintrittsportal mit Spitzbogen und frühmittelalterlicher feiner Profilierung entdeckt. Die vier Fenster in der Nordfassade in Richtung gegen die Stadt wurden im späten Mittelalter teilweise zugemauert. Die Eingriffe betrafen die Fensterzurichtungen und neuen Putz mit Umrahmung der Öffnungen. In der Ostwand der Kirche blieb ein mässig gebogener unprofilierte Bogen erhalten. Interessant ist sein Verbund an das erwähnte Seitenportal, welches das Niveau des mittelalterlichen Fussbodens angibt. Das erhaltene Gewände des Siegesbogens endet ausdrücklich höher, und man kann eine Vermutung aussprechen, dass das Presbyterium erhöht wurde und dass sich unter ihm eine Krypta befinden konnte. Nach vollkommenem Abbruch des Presbyteriums im vorigen Jahrhundert wird es leider nicht leicht sein diese Möglichkeit zu bestätigen.

Nach den Zurichtungen, von denen eine grössere

Bedeutung nur der Turmanbau zur Südseite des Presbyteriums hatte, wurde der Bau einer grundsätzlichen Barockumformung in den Jahren 1781 - 1785 unterzogen. Der Autor war der Prager Architekt Philipp Heger, hier als Baumeister der Grafen Pachta von Rájov auftretend. Umgebaut wurde hauptsächlich die grossartige westliche Turmfassade, die die mittelalterliche Fassade überdeckte, abgeschafft wurde gleichzeitig der ältere Seitenturm. Der Umbau wurde nicht beendet und im Jahre 1788 brannte die Kirche aus. Vom Jahre 1863 wurden die Ruinen in ein Bierbräuhaus umgebaut.

Der bedeutendste Abschnitt ist hier entscheidend das mittelalterliche Objekt. Sein Datieren geht aus der Bauanalyse und den schriftlichen Quellen hervor. Sie erwähnen aber erst den Bau in der Urkunde aus den Jahren 1279 - 1290 und folgend aus dem Jahre 1378. Die ursprüngliche Einweihung war dem heiligen Kreuz (Bericht aus dem Jahre 1457). Interessant ist die belegte Verbindung an die Zisterzienser in Mnichovo Hradiště, besonders, wenn wir bedenken, dass in der Stadt schon seit dem 13. Jahrhundert ein weiteres Kloster (Dominikaner) stand. Eine gewisse Analogie zu dem verfolgten Bau kann man im angeführten Zisterzienserkloster und dem unlängst entdeckten Johanniterkirchenamt in Český Dub finden, das Portal hat eine bestimmte Verbindung an die Fenster der Kirche des Erzpriesters in Litoměřice.

Die verfolgte Kirche kann man mit der Zeitangabe vom Ende des zweiten Viertels bis zum letzten Drittel des 13. Jahrhunderts versehen. Bestimmt ist sie mit einer grossen Bautätigkeit des Lembergastes der Markwartitz verbunden, bekannt vor allem durch Havel von Lemberg und seine Gemahlin, seliggesprochene Zdislava.

Die Bedeutung des Baues und seiner Lage in der frühen mittelalterlichen Architektur erfordert eine weitere, breiter gefasste Studie.